

De Nederlandse Ornithologische Unie organiseert jaarlijks een aantal themadagen. In dit katern zijn de verslagen van die themadagen opgenomen en zijn aankondigingen en ander verenigingsnieuws te vinden.

Voor actuele data en informatie zie www.nou.nu

Aankondiging: NOU Themadag 'Onze vogels in Afrika', 10 maart 2018 Culemborg

Dit jaar is er geen meerdaags NOU-congres, maar wel een uitgebreide themadag over "onze" trekvogels die overwinteren in de Sahel en andere delen van Afrika. De dag vindt plaats op zaterdag 10 maart 2017 in de Gelderlandfabriek in Culemborg. Er zijn veel interessante lezingen van Nederlandse ornithologen over "onze" vogels in Afrika: van steltlopers tot roofvogels, van Rietzangers tot Lepelaars, alles komt aan bod. Koffie, lunch en diner zijn inbegrepen, en er is voldoende ruimte om met elkaar bij te praten. Na het diner sluiten we 's avonds af met een spetterend verhaal, en daarna kan er nog geborrel worden. In de middag is de Algemene Ledenvergadering. We streven ernaar deze dag net zo inspirerend te laten zijn als de succesvolle congressen die we de afgelopen drie jaar organiseerden in Haren en Nunspeet. Zet Culemborg 10 maart naar vast in je agenda!

Verslag: NOU themadag 'Jong geleerd, oud gedaan' tijdens Landelijke Dag 2017

Op de Landelijke Dag op 2 december 2017 in De Reehorst in Ede organiseerde de Nederlandse Ornithologische Unie in één van de zes zalen een boeiend lezingenprogramma rondom het thema 'Jong geleerd, oud gedaan'. Zeven onderzoekers lieten in zes lezingen zien hoe de ervaringen die vogels opdoen tijdens de eerste maanden van hun leven bepalend kunnen zijn voor allerlei aspecten van hun gedrag tijdens hun verdere leven. De lezingen trokken net als vorig jaar weer veel publiek, waardoor de zaal af en toe te klein was om alle toehoorders een zitplaats te kunnen bieden. Hieronder volgen de samenvattingen van de lezingen.

INDIVIDUALITEIT MOET JE LEREN

Eva Kok (Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, NIOZ)

Een zekere mate van flexibiliteit in gedrag en fysiologie zorgt ervoor dat dieren zich kunnen aanpassen aan veranderingen in de omgeving. Echter, onbegrensde flexibiliteit komt in de praktijk maar zelden voor, zelfs de meest flexibele eigenschappen zijn binnen een individu begrensd. Hierdoor ontstaan er consequente verschillen tussen individuen (ook wel persoonlijkheden of karaktereigenschappen genoemd).

De Kanoetstrandloper (*Calidris canutus*; hierna Kanoet) is een migrerende steltloper die broedt in de hoge Arctis en de wintermaanden doorbrengt in getijdengebieden. Op uitgestrekte wadplaten foerageert de Kanoet op schelpdieren en andere kleine prooien die veel verschillen in opbrengst en daarom verschillende foerageerstrategieën vereisen. Kanoeten slikken hun prooien in zijn geheel in en kraken ze vervol-

gens in hun spiermaag. Daarom hebben Kanoeten een grotere maag nodig om prooien met een relatief grote schelp (lage kwaliteit) te kunnen verwerken dan om schelpen met een hoge vlees/schelp ratio (hoge kwaliteit) te verwerken.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat er grote verschillen zijn in de manier waarop individuele Kanoeten hun (voedsel-) omgeving verkennen. Deze verschillen in exploratiegedrag zijn gecorreleerd met hun maag grootte, en de verschillen zijn consistent.

Misschien ontwikkelen juveniele, onervaren vogels zich na aankomst in de wintergebieden verschillend door variatie in de omgeving. Bijvoorbeeld, een juveniel die per toeval in eerste instantie vooral lage kwaliteit prooien tegenkomt, bouwt een grote maag op om deze te kunnen verwerken. Vervolgens faciliteert deze grote maag de verwerking van de overvloedige lage kwaliteit prooien. Een andere juveniel, die toevallig veel hoge kwaliteit prooien aantreft ontwikkelt juist een kleine maag, die vervolgens meer exploratiegedrag vereist om geschikte prooien te vinden om aan de energiebehoefte te kunnen voldoen.

Om meer inzicht te krijgen in deze verschillen, hebben we in een groep onervaren juvenielen bekeken hoe hun exploratiegedrag en bijbehorende maag grootte zich over een periode van 2 jaar ontwikkelde. Dit hebben wij gedaan door individuele maag grootte van een groep juvenielen en een groep volwassen afwisselend te verkleinen en te vergroten (door middel van het aanbieden van hoge en lage kwaliteit voedsel). Om vervolgens het bijbehorende exploratiegedrag te meten.

Tegen onze verwachtingen in vonden we zowel bij volwassen als bij juvenielen geen effect van maag grootte op exploratiegedrag. Echter, de verschillen in exploratiegedrag tussen juvenielen waren in eerste instantie relatief klein in vergelijking met volwassen, maar nam in de loop van het experiment steeds sterker toe. Uiteindelijk vertoonde de juvenielen

Jan van de Kam

Juvenile Kanoetstrandloper die zijn prooi in zijn geheel doorslikt, Texel, 21 september 2009. *Juvenile Red Knot swallowing a prey whole.*

dezelfde mate van specialisatie als de adulten. Hieruit concluderen wij dat hoewel maaggruotte 'an sich' geen noemenswaardige rol speelt tijdens de vorming van exploratiegedrag, maar er wel degelijk een onbekend ontogenetisch proces sturend is in het ontstaan van individuele verschillen in exploratiegedrag.

BEWEGINGEN IN FAMILIEVERBAND VASTGELEGD MET GPS BIJ GANZEN

Andrea Kölzsch (Max Planck Instituut voor Ornithologie, Radolfzell, Duitsland)

Tijdens het opgroeien doen jonge vogels er goed aan om zo lang mogelijk bij hun ouders te blijven, die hun kunnen beschermen en levenslessen kunnen leren. Dit geldt ook voor jonge Kolganzen *Anser albifrons*. Deze blijven over het algemeen tot het begin van het voorjaar bij hun ouders, en tellingen laten zien dat de ouders iets eerder vertrekken op migratie naar het noorden, terwijl de jonge vogels, die niet op tijd in de broedgebieden hoeven aan te komen, wat langer in Nederland blijven hangen. Door gehele families uit te rusten met zenders kan ik laten zien dat het opsplitsen van families waarschijnlijk plaatsvindt door verstoring, waarna familieleden elkaar kwijtraken. Soms lukt het jonge vogels

daarna om hun ouders weer terug te vinden, ofwel in Nederland zelf of soms pas na lange tijd gedurende de migratie. De jonge vogels overleven een stuk beter wanneer ze bij hun ouders blijven.

Met deze zenderstudie kunnen we nu voor de eerste keer onderzoeken hoe vogels in familieverband migreren. Bij Kolganzen vliegen de ouders altijd voorop, en in 80% van de tijd is dit de vader. De jongen vliegen achterop, maar niet op een plek waar ze energie zouden kunnen besparen. Daardoor lijkt het aannemelijk dat de vogels dicht bij elkaar blijven vliegen om goed te blijven communiceren, en elkaar niet kwijt te raken, zodat de jongen kunnen leren hoe ze naar het noorden moeten migreren.

CULTURELE OVERERVING VAN TREKROUTES BIJ ROOFVOGELS: INZICHTEN UIT ZENDERONDERZOEK AAN WESPENDIEF EN SCHREEUWAREND

Wouter M.G. Vansteelant (Novia University, Vaasa, Finland & Universiteit van Amsterdam)

Om te begrijpen hoe soortspecifieke flyways tot stand komen moeten we begrijpen hoe individuele trekroutes worden gevormd, en hoe rigide individuen zijn in hun trekgedrag. Zijn de trekroutes van onervaren jonge vogels bepaald door

genetische instructies, toevallige weersomstandigheden of sociaal aangeleerd gedrag? Verschilt de eerste voorjaars trek van de eerste najaars trek? En is jong geleerd inderdaad oud gedaan, of is er in geval van nood wel ruimte voor 'improvisatie' en flexibiliteit? Met zenderonderzoek aan een obligate thermiek-trekker, de Schreeuwarend *Clanga pomarina*, en een thermiek-trekker die ook lange afstanden in actieve vlucht kan overbruggen, de Wespendif *Pernis apivorus*, werden deze vragen onderzocht. Jonge Schreeuwarenden kunnen hun eerste levensjaar alleen overleven door ervaren ouderen te volgen en zo meteen de juiste flyway leren. Jonge Wespendifen leren hun traditionele voorjaarsroutes daarentegen pas bij wasdom, in hun 5de kalenderjaar. Schreeuwarenden zijn bijgevolg ook een stuk conservatiever dan Wespendifen wat routekeuze betreft. Terwijl zowat elke Schreeuwarend ter wereld langs de oostkust van de Middellandse Zee en de Grote Slenk tot ver bezuiden de evenaar trekt, gebruiken Wespendifen uit een klein gebied in Finland elke denkbare route tussen Europa en Afrika.

KUNNEN WE DE VARIATIE IN HET TREKGEDRAG VAN VOLWASSEN GRUTTO'S WEL BEGRIJPEN ALS WE NAAR DE ONTWIKKELING VAN TREKGEDRAG IN JUVENIELEN KIJKEN?

Mo Verhoeven & Jelle Loonstra (Rijksuniversiteit Groningen)

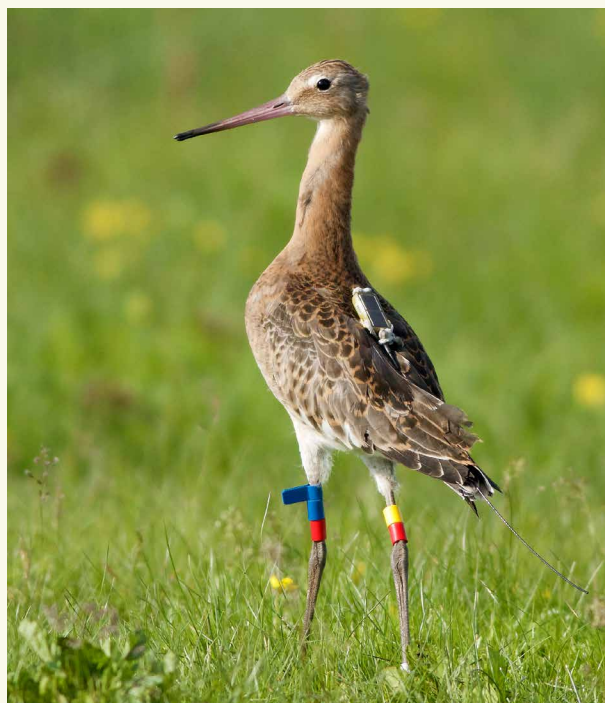
Verschiedende studies aan de trek van Grutto's *Limosa limosa* laten zien dat er een zeer grote variatie bestaat in de trekstrategie tussen individuen. Zo overwinteren Grutto's zowel ten noorden als ten zuiden van de Sahara, kan er in het voorjaar meer dan een maand tussen de aankomst van verschillende individuen in Nederland zitten, en vertrekken Grutto's in het najaar vanuit Nederland naar het zuiden gedurende een periode van twee maanden. Deze spreiding zorgt er voor dat Grutto's uiteindelijk toch op hetzelfde moment aankomen en vertrekken in hun West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. Omdat er vanuit de theorie maar één of enkele optimale trekstrategieën voorspeld worden, zorgt dit voor een grote verwondering onder wetenschappers en is de 'grote' vraag wat de oorsprong van deze variatie is.

Om deze vraag te beantwoorden hebben wij in de eerste plaats de variatie in trekgedrag in volwassen Grutto's onderzocht. Door middel van geolocators hebben we dezelfde mannetjes en vrouwtjes Grutto's over meerdere jaren gevolgd tijdens hun jaarlijkse trek. Daaruit blijkt dat Grutto's consistent zijn in hun keuze om ten noorden of ten zuiden van de Sahara te overwinteren. Er is geen verschil tussen vrouwen en mannen wat betreft de timing van hun trek, maar wel tussen individuen die ten noorden of ten zuiden van de Sahara overwinteren. Grutto's die ten zuiden van de Sahara overwinteren komen gemiddeld eerder aan in Nederland. Hoewel we met deze aanpak de verschillen in individuele trek-strategieën in kaart kunnen brengen, kunnen we

daarmee het bestaan van deze grote verschillen tussen individuen nog niet verklaren.

De variatie in de migratie-strategieën van volwassen vogels is mogelijk het gevolg van verschillende ervaringen eerder in hun leven. Om daar achter te komen hebben we onervaren, juveniele Grutto's uitgerust met een satellietzendertje, zodat we de eerste trek-ervaringen van deze juveniele Grutto's in het licht kunnen zetten van de variatie in trek-strategieën die we bij de volwassen Grutto's zien. Daarbij vergelijken we Grutto's die in het wild opgegroeid zijn met in gevangenschap opgegroeide juveniele Grutto's die het zonder de 'lessen' van hun ouders moesten doen. De in gevangenschap opgegroeide, inmiddels vliegvlugge Grutto's, zijn zowel op de natuurlijke uitvliegdatum als later losgelaten. Daarnaast zijn er vogels losgelaten in Nederland terwijl anderen verplaatst zijn naar Polen om daar te worden losgelaten. Door de trekstrategieën van deze onervaren experimenteel gemanipuleerde groepen juveniele Grutto's met elkaar, en met de waargenomen strategieën van ervaren volwassen Grutto's te vergelijken zetten we een eerste stap in het begrijpen van de variatie in het trekgedrag van Grutto's.

Tot nu toe hebben we alleen nog maar resultaten van hun eerste zuidwaartse trek, en hebben we de richting, route en bestemming kunnen analyseren. Daaruit blijkt dat er onder onervaren, juveniele vogels al een grote variatie aan trekrou-

Zhu (Drew) Bingrun

Juveniele Grutto met zender. Deze vogel stopte tijdens de trek in Frankrijk en Spanje en overwinterde in Marokko, Workumerwaard, 17 juni 2015. Juvenile Godwit with transmitter. This bird stopped in France and Spain during migration and wintered in Morocco.

tes bestaat. Ook hebben we kunnen laten zien dat een groot gedeelte van de naar Polen verplaatste vogels een route vliegt die gelijk is aan de route van Grutto's aldaar, en niet aan die van de Nederlandse Grutto's. De komende jaren hopen we meer te begrijpen over het ontstaan van deze verschillen.

TIMING VAN VOORTPLANTING IN EEN VERANDERENDE WERELD

Jip Ramakers (Nederlands Instituut voor Ecologie, NIOO)

Elk voorjaar staan vogels voor een batterij aan belangrijke keuzes: wanneer begin ik met leggen? Hoeveel eieren moet ik leggen? Is er genoeg voedsel beschikbaar om mijn kinderen groot te brengen? Dit soort vragen staan sinds jaar en dag centraal in het onderzoek van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW). Met de bekende Koolmees *Parus major* als modelsoort, en een reeks aan langetermijn-onderzoeken (meer dan 60 jaar!) aan verschillende populaties, kunnen we de mechanismen blootleggen waarmee vogels elk jaar die enorme klus die voortplanting heet kunnen klaren. Zo weten we inmiddels dat genen een belangrijke rol spelen in veel processen: bepaalde families leggen onder alle omstandigheden wat vroeger dan andere families. Individuen zijn echter 'rekbaar', d.w.z. ze passen elk broedseizoen hun timing aan op basis van ervaring en op basis van de heersende omgevingstemperatuur. Momenteel wordt onderzocht of de mate van deze zogeheten fenotypische plasticiteit t.o.v. temperatuur een genetische component heeft. Ofwel: zijn bepaalde families meer gevoelig voor temperatuur dan andere? Dit is belangrijk om te weten omdat de seizoenen verschuiven door klimaatverandering. Als dit betekent dat er een sterkere selectiedruk komt op plasticiteit,

Richard Ubels

Koolmees met kleurringen, handig voor identificatie in het veld als een vogel moeilijk te vangen is, Lauwersmeer, 6 maart 2013. *Great Tit with colour rings, these rings allow identification in the field when birds are difficult to catch.*

kan de populatie zich alleen aanpassen als deze plasticiteit een genetische component heeft. Voorspellen hoe de Koolmees in de toekomst met klimaatverandering zal omgaan.

HOE VROUWELIJKE ZANGVOGELS HUN ZANG(VOORKEUREN) LEREN

Katharina Riebel, (Leiden Universiteit)

Studies naar het aanleren van vogelzang laten zien dat de voorkeuren voor bepaalde liedjes wordt aangeleerd. Jonge mannetjes van Zebra-vinken *Taeniopygia guttata* passen hun zang aan aan de liedjes die ze horen tijdens het opgroeien. Maar niet alleen mannelijke vogels zingen, het lijkt erop dat veel vrouwelijke vogels ook kunnen zingen. Het bestuderen van vrouwelijke zang is niet gemakkelijk, omdat zelfs wetenschappers mannetjes van vrouwtjes onderscheiden omdat deze kunnen zingen. Het zou kunnen dat veel vrouwelijke zang momenteel nog vaak wordt bestempeld als 'subsong' oftewel een soort zachte oefenzang. Maar bij nadere inspectie lijkt meer dan de helft van de vrouwelijke vogelsoorten te kunnen zingen! Ook duidt alles erop dat bij de allereerste vogels de vrouwtjes ook aan het zingen waren, en dat dit een eigenschap is die door sommige soorten is kwijtgeraakt. Al met al hebben we nog maar het tipje van de sluier opgelicht in het onderzoek naar zang van vrouwelijke vogels.

Rectificaties Limosa 90.1

Het zal de oplettende lezer van Limosa niet zijn ontgaan dat in Limosa 90.1 twee hinderlijke fouten zijn geslopen. In het artikel 'Voorjaars- en zomerdieet van Slechtvalken in relatie tot voedselaanbod op de oostelijke Waddeneilanden' (Tim van Nus & Romke Kleefstra) zijn tekstdelen op pagina 17 en 19 verwisseld. De tekst van de linker kolom op pagina 19 had bovenaan in de rechterkolom op pagina 17 moeten staan. We hebben deze fout aangepast en de juiste versie van het artikel is te gratis te downloaden van de NOU-pagina.

In het artikel 'Het eerste broedgeval van de Visarend in Nederland' (Albert de Jong, Hans Gebuis & Thomas van der Es) staat onderaan op pagina 28 de verkeerde foto afgebeeld. Ook deze fout hebben we hersteld en ook van dit artikel is de gereviseerde pdf gratis te downloaden van de NOU-pagina.

Ga voor beide artikelen naar: http://www.nou.nu/limosa/limosa_issue.php?volume=90&issue=1

De redactie